

VLADIMÍR JŮVA

SYSTÉMOVÝ PŘÍSTUP K PEDAGOGICE

(Diskusní příspěvek přednesený dne 9. listopadu 1972 v Brně na slavnostní konferenci k počtě 80. narozenin univ. prof. PhDr. Viléma Chmelaře, DrSc., člena korespondenta ČSAV)

Systémový přístup se stává v současné době jedním z charakteristických principů jak vědeckého bádání, tak i organizace a řízení společenských procesů v nejrozmanitějších oblastech. Po etapě analytického výzkumu v nejrozmanitějších vědních oblastech se zákonitě objevuje potřeba nové syntézy jako východiska pro komplexní chápání, posuzování a vyhodnocování přírodních a sociálních jevů a pro realizaci prognostické funkce vědy, která v etapě nastupující vědeckotechnické revoluce nabývá stále více na význam a důležitosti. Projevuje-li se tato tendence do určité míry ve všech přírodních a společenských vědách, pak je to zvláště markantní v oblasti pedagogických věd, tj. v oblasti věd o výchově jedince i sociálních skupin v konkrétních historickosociálních podmínkách. Uvážíme-li, že vedle ekonomické sféry oblast výchovy sehraje rozhodující úlohu při výstavbě vyspělé socialistické společnosti, není náhodné, že pedagogickým vědám je věnována stále větší pozornost a že se nároky na společenskou funkci těchto věd a na praktickou realizaci jejich výsledků stále zvětšují. Aplikace systémového přístupu v oblasti těchto věd, jakož i v samé výchovné praxi je jedna z cest, jak zvýšit jejich účinnost a zkvalitnit výchovně vzdělávací proces ve společnosti.

O systémovém přístupu můžeme v pedagogické oblasti uvažovat v několika rovinách. V první řadě jde o systémový přístup v samé výstavbě soustavy pedagogických věd, tj. v rovině metodologické. Neméně významné je uplatnění systémového přístupu při řešení obecné koncepce výchovy v socialistické společnosti. Zanedbatelný však není tento přístup ani v každodenní výchovné praxi pedagogických institucí a v činnosti každého pracovníka, který se výchovou obírá jako ústřední, nebo alespoň doplňující činnosti. Smyslem tohoto stručného příspěvku je zaměřit pozornost k těmto třem uvedeným okruhům.

Obdobně jako v jiných vědních oborech jsme v posledních letech také v pedagogice svědky vzniku a rozvoje četných nových disciplín, které zkoumají výchovu v různých věkových skupinách, v různých institucích i v různých oborech. Tento přirozený proces diferenciacie pedagogických oborů na jedné straně umožňuje hlubší poznání výchovných jevů a jejich zákonitostí, na druhé straně však vede na základě relativního osamostatňování

se jednotlivých pedagogických disciplín k desintegraci jednotné výchovné koncepce, k zanedbávání interdisciplinárních vazeb, k rozrušení jednotné pedagogické pojmové soustavy a terminologie a k dalším desintegračním projevům, které nejsou neznámé v jiných vědních oblastech (například v technických vědách nebo ve vědách lékařských), které však v pedagogické oblasti mají zvláště negativní důsledky v každodenní výchovně vzdělávací praxi.

Pedagogické vědy zkoumají problémy v různé abstrakční rovině. V nejobecnější poloze pracuje obecná pedagogika a obecná didaktika, které abstrahují jak od oboru výchovy, tak od instituce i věku vychovávaného jedince. Ve střední abstrakční rovině zkoumají výchovu teorie jednotlivých výchovných složek, které přihlížejí již ke konkrétní kulturní oblasti, v níž se výchova koná (jako např. vědecká výchova, mravní a politická výchova, estetická výchova) a současně i k věkovým zvláštnostem vychovávaných jedinců. Nejkonkrétnější přístup charakterizuje jednotlivé metodiky neboli oborové pedagogiky a oborové didaktiky (jako je například metodika matematiky, metodika dějepisu, hudební metodika, metodika vlastenecké výchovy nebo metodika gymnastiky), které zkoumají výchovu ve specifické oblasti určitého oboru a se zřetelem k určité instituci a k určitému věkovému stupni. Je zřejmé, že rozvoj jednotlivých pedagogických disciplín předpokládá vzájemné propojení a vzájemné induktivní a deduktivní vazby, bez nichž není myslitelný ani další rozvoj obecné pedagogiky a obecné didaktiky, ani další rozvoj metodik. Přitom rozhodující úlohu zde musí sehrát obecná pedagogika jako disciplína integrační a koordinační, která poskytuje všem ostatním disciplínám metodologická východiska i základní jednotný systém pedagogických kategorií. Nedostatečná péče věnovaná v minulých letech této integrační disciplíně pedagogických věd měla nutně za následek oslabení systémového přístupu k pedagogickým jevům i oslabení systémových zřetelů v koncepci výchovné práce i při její realizaci.

Tím se dostáváme do druhé oblasti, ve které je žádoucí prohloubit systémový přístup v pedagogické teorii — do oblasti obecné koncepce výchovy v socialistické společnosti. Tříšť institucí i bezpočet aspektů, ze kterých se výchova řeší, měly v minulých letech za následek, že se v pedagogické teorii místo jednotné koncepce výchovy veškeré populace setkáváme s různými koncepcemi dílčích výchovných opatření, která zdaleka nevytvářejí jednotnou, vzájemně spojitou a vzájemně se podporující soustavu výchovného působení socialistické společnosti na své členy. Nelze nevidět i desintegrující vliv resortů, které často nezávisle řeší jednotlivé a mnohdy poměrně úzké výchovné problémy. A tak jsme svědky relativně samostatné koncepce školní výchovy, a to i na jednotlivých školských stupních, samostatné koncepce mimoškolní výchovy, zvláštní koncepce podnikové výchovy, nezávislé koncepce kulturní výchovy, specifické koncepce výchovy hromadnými sdělovacími prostředky, samostatné koncepce speciální výchovy atd. I když nelze popřít, že školní, mimoškolní a rodinná výchova jako tři základní formy výchovné práce budou mít vždy své specifické rysy a zvláštnosti, základní koncepční zaměření je nutno řešit jednotně a ve vzájemných souvislostech a spojitostech. Jednotný výchovný systém celé společnosti jako východisko všech dílčích výchovných opatření na kterémkoliv úseku, v kterékoliv instituci, jakož i při veškeré funkcionální

výchově hromadnými sdělovacími prostředky i pedagogicky adaptovanými faktory společenského prostředí patří k typickým znakům socialistické výchovné koncepce a měl by být v příštích letech stále hlouběji propracován a zaváděn do praxe. Tento jednotný výchovný systém jako východisko práce škol všech stupňů, všech mimoškolních institucí, všech zařízení a organizací, v nichž je výchovná funkce funkcí průvodní (jako jsou podniky, masové organizace, zájmové organizace atd.) i všech společenských opatření v oblasti životního prostředí, životního stylu a volného času je jedním z předpokladů zvýšení účinnosti socialistické výchovy a dosažení náročných cílů, které si v rozvoji každého jedince naše společnost klade.

Systémový přístup v koncepcích pedagogické práce můžeme doložit zvláště výrazným příkladem z oblasti, kde oprávněně stojí v popředí zájmu — ze sféry pedagogiky vysokoškolské. Rozbor nedostatků ve vysokoškolské přípravě ukazuje, že vážným kořenem je právě nedostatek systému při tvorbě koncepčních podkladů vysokoškolského studia. Cesta ke zkvalitnění se právem vidí v prohloubení systémové vazby mezi studijním profilem, studijními plány, studijními osnovami, učebnicemi a dalšími pomůckami, jakož i v prohloubení vazeb mezi cíli, obsahem a metodami. Stručně bychom mohli práci příštích let na zkvalitňování vysokoškolského studia charakterizovat jako cestu od mozaikovitosti k systému.

Neméně významná je i třetí oblast, ve které se bude muset v příštích letech prosadit systémový přístup podstatně více, než dosud. Je to oblast každodenní výchovné praxe učitelů a vychovatelů všech škol a dalších výchovných institucí. V obecné rovině formulovaný princip jednoty specifických a obecných výchovných cílů při kterékoliv výchovné práci je dosud stále ještě spíše postulátem než realitou. Základní nedostatek každodenní výchovné činnosti je v jednostranném specifickém zaměření učitelů a vychovatelů bez zřetele k integraci, koordinaci a systematizaci výchovné práce. Výše zmíněná mozaikovitost ve výchovné koncepci je umocněna v praxi izolovaností a nekoordinovaností pedagogických počínů jednotlivých výchovných pracovníků a je hlavním důvodem příkrých rozdílů mezi investovanou energií a výchovnými výsledky. Má-li se princip jednoty obecných a specifických výchovných cílů uskutečnit v práci každého pedagoga, předpokládá to na jedné straně systémové rozpracování obecných výchovných cílů a jejich realizačních prostředků, na druhé straně však podstatné změny v přípravě pedagogických pracovníků všech kategorií, jejich podstatně širší vzdělanostní profil a jejich všestranný rozvoj jako předpoklad všestranného výchovného působení na mládež i dospělé.

Závěrem můžeme konstatovat, že systémový přístup jako metodologický princip by měl charakterizovat samu koncepci pedagogických věd, obecné pojetí výchovy v socialistické společnosti i každodenní práci každého pedagogického pracovníka. V jeho prosazení v pedagogické teorii i výchovné praxi vidíme jednu z významných cest, jak podstatně zvýšit účinnost výchovy mládeže i dospělých v naší zemi.

